

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

Előadóművészet – klasszikus cimbalom szakirány

Kortárs cimbalomirodalom az 1970-es években és napjainkban

A cimbalom XIX. századi fejlődésének hatása a kortárs cimbalomirodalomra

Lendvay Kamilló: Disposizioni I., II.

Bella Máté: Message 2

Gódor Erzsébet

Témavezető: Gerencsérné Szeverényi Ilona művésztanár

XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Művészeti és Művészettudományi Szekció

III. Előadóművészi tevékenység

Klasszikus zenei előadás

Budapest

2014. 12. 03.

Kortárs cimbalomirodalom az 1970-es években és napjainkban

A cimbalom XIX. századi fejlődésének hatása a kortárs cimbalomirodalomra

Dolgozatom a cimbalom 1870 - es évektől kezdődő átalakulását vázolja fel. A hangszeren történt újítások lehetővé tették, hogy a klasszikus zenében is szerepet kapjon, első sorban a kortárs zeneirodalomban. A XX. század első felében élő és alkotó cimbalomművész, Rácz Aladár munkásságát, a mai kortárs irodalomra gyakorolt hatását is bemutatom. Rácz Aladár jelentősebb tanítványait is megemlítem, mivel nekik köszönhető, hogy napjainkig rengeteg kortárs mű születik cimbalomra. A kortárs cimbalomirodalom 1970 - es évekbeli és mai hangvételét is prezentálom az általam kiválasztott Lendvay Kamilló: Disposizioni I. és II. tételével, és Bella Máté: Message 2 című művével.

A cimbalmot, mint klasszikus értelemben vett hangszert Magyarországon először a XIX. század végén, XX. század elején kezdték el használni. Erkel Ferenc: Bánk bán c. operájában (1861), Kodály Zoltán: Háry János c. daljátékában (1926) ad fontos szerepet a cimbalomnak, mindketten a hangszer népzenei múltját alapul véve. Az első szóló cimbalomra írt darab Kósa György: Divertimento-ja, amely 1938 - ban keletkezett, Rácz Aladár cimbalomművésznak ajánlva.

A cimbalom eredete

A cimbalom arab eredetű hangszer. A világ számos országában elterjedt, mindenhol más-más néven, és más formában ismerik (például Perzsiában: szantur, Japánban: jang kün, Thaiföldön: kin, Németországban: Hackbrett). Az évszázadok alatt jelentős átalakuláson ment keresztül. A felsorolt országok közül mai napig a népzeneben használatos. Csehországban, Szlovákiában, és Magyarországon a Bohák típusú hangszert használják a népzene kívül a klasszikus zenében is. A Bohák- és Schunda típusú cimbalmokra később térek ki.

Schunda V. József szerepe a pedálcimbalom elterjedésében

Schunda Vencel József (1845 - 1923) hangszergyárosnak köszönhetően a magyar típusú cimbalom lett világszerte a legismertebb és legelterjedtebb. Schunda megnövelte a hangszer hangterjedelmét, kiegyenlítette a hangzását, lábakat szerelt rá, illetve pedállal is ellátta. Az első pedálcimbalom hosszas kísérletezés után

1874 - re készült el műhelyében.

Schunda külön érdeme, hogy több

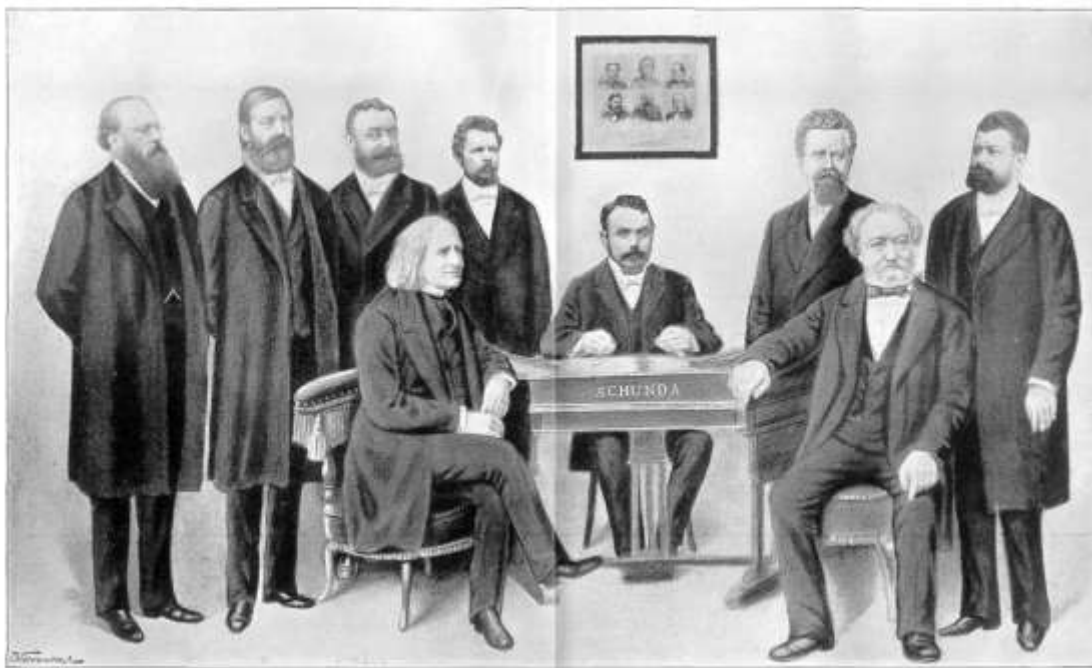
világkiállításra is elvitte a kísérletezés éveiben a hangszer, illetve számos zeneszerzőnek is bemutatta különböző szalonokban. Többek között Camille Saint-Saëns, Henryk Wieniawski és Liszt Ferenc is megismerte a cimbalmot. Lisztnek olyannyira megtetszett a cimbalom hangzásvilága, hogy a *Vihar-induló* zenekari változatában és a *6. magyar rapszódia*ban szerepet is ad neki, *A magyarok istene* c. művéből pedig cimbalomátíratot is készített.

Emellett a *quasi zimbalo* utasítás is gyakran szerepel műveiben. Liszt Schundát így köszöntötte, amikor a cimbalmot megismerte: „*Ön a czimbalommal szemben azt az epochalis érdemet vívta ki, amit Erard a hárfával. Mind a ketten két ősi hangszer ragadtak ki az ezredéves pongyolaságból, és megadták neki a szalon-, hangverseny- és zenekari képességet. A magyar nemzet és a magyar zeneirodalom örök hálára van ön iránt kötelezve: üdvözlöm önt a magyar zeneművészet nevében.*”¹

Kiscimbalom, 1967

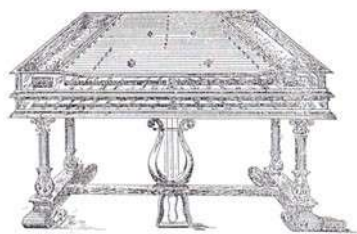
¹ Farkas Gyöngyi: *A cimbalom története* (Budapest, GEMINI BUDAPEST Kiadó, 1996, 90. oldal)

Az első pedálcimbalom bemutatása 1874-ben.

Az első pedálcimbalom bemutatása, 1874

Schunda úttörő munkássága nyomán több cimbalomkészítő cég jött létre az 1870 - es évektől, az egyre inkább növekvő keresletet kielégítve. A növekvő keresletre példa, hogy az 1906 - os évre Schunda elkészítette a 10 000. cimbalmot: nem csak itthon keresték a hangszert, több külföldi zenekar is vásárolt belőle. Így a cimbalom eljuthatott többek között Angliába, Németországba, Törökországba, Spanyolországba, Egyiptomba és Ausztráliába is. A létrejött cégek közül pedig a mai napig a „Bohák” típusú hangszereket használjuk itthon és külföldön egyaránt. Ezek a cimbalmok idősebb és ifjabb Bohák Lajos hangszerkészítő mesterek munkái. Az említett mesterek a cimbalom hangterjedelmét tovább növelték, a basszus regiszter így kromatikussá vált, és a pedált is tovább tökéletesítették.

Uj találmány! Cimbalom
Cimbal mit neuer Erfindung
Schunda 1874 in Budapest

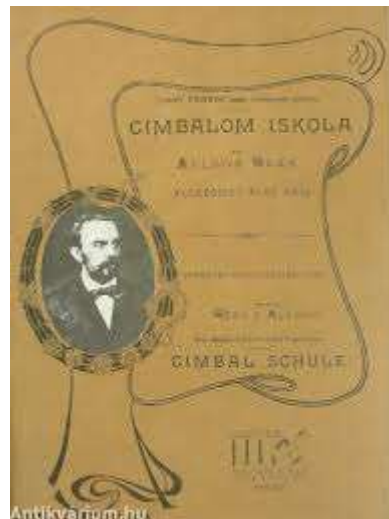
Schunda-féle cimbalom

Bohák típusú cimbalom

A klasszikus cimbalomoktatás elindulása

A XIX. század végéig nem volt szervezett keretek között történő cimbalomoktatás hazánkban. A hangszer korai változata olyannyira elterjedt volt, hogy a családok nagy részének volt saját cimbalma, mindenki ismerte. 1890 - ben Allaga Géza indította el a cimbalom tanszakot a Nemzeti Zenedében, majd 1897 - ben Kun László irányításával indult el a Zeneakadémián is a cimbalomoktatás. Allaga Géza és Kun László több kötetnyi etűdöt írtak, illetve Allaga Gézához köthető az első, négy kötetes cimbalomiskola közreadása.

Allaga Géza: Cimbalomiskola

Amíg Erkel Ferenc: Bánk bán című operájának bemutatóján, 1861 - ben az operában lévő cimbalomszólamot a zeneszerző fia, az ütőhangszeres Erkel Sándor játszotta. A cimbalom 1861 - ben még lábak és tompító nélküli kiscimbalmot jelentette, ekkor még klasszikus cimbalomoktatás sem volt. 1938 - ra már megszületett az első, szóló cimbalomra íródott mű, Kósa György: Divertimento című, öt tételes darabja, Rácz Aladárnak dedikálva.

Rácz Aladár hatása a XX. század zeneszerzőire

A cimbalom népszerűsége egészen az 1920 - as évekig tartott, utána kisebbfajta hanyatlás figyelhető meg. Haraszti Emil egyik cikkében például így ír róla: „Nyugaton e hangszer maga rég letűnt, nálunk alsóbbrendű zenei célok szolgálatában a foggyatékos zenei ízlésű és műveltségű társadalmi

Rácz Aladár

osztályokban még mindig tartja magát.”² Azonban Rácz Aladár (1886 - 1958) Kossuth-díjas cimbalomművész a cimbalmot a koncertpódiumra emelte, neki köszönhetjük a mai repertoárunk nagy részét. Cigányzenész családból származott, édesapjától tanult hallás után zenélni, már egészen fiatal korától. Kortársai hamar felfigyeltek rendkívüli játékára: például Camille Saint-Saëns „a cimbalom Liszt Ference”-ként emlegette. Igor Stravinsky több ötletet is adott neki repertoárjának bővítésére, ezen kívül több művében szerepelteti a cimbalmot. Rácz Aladár felfedezte, hogy cimbalmon több barokk szerző műve játszható, például Johann Sebastian Bach csellósztívei és hegedűpartitái, Domenico Scarlatti, François Couperin és Jean-Philippe Rameau művei. Ezek a művek számunkra a mai napig kötelező darabok, a zeneiskolai, középiskolai és egyetemi oktatás alapját képezik.

Rácz Aladár volt a Zeneművészeti Főiskola első tanára, 1938 - 1958 között. Tanítványai, Gerencsér Ferenc és Szalai József vitték tovább a cimbalmozás hagyományait a XX. század második felében. Előadói tevékenységük megihlette a kortárs szerzőket- például Balassa Sándor, Csemiczky Miklós, Ránki György, Soproni József és Kurtág György tollából születtek művek cimbalomra. A következő nemzedék (volt- és jelenlegi tanárain) Szakály Ágnes és Gerencsérné Szeverényi Ilona számára is nagy számban keletkeztek cimbalomra írt szóló- és kamaraművek.

Napjainkban cimbalmon már gyakran játszunk különböző átiratokat, főleg a Rácz Aladár által felfedezett barokk irodalmat, (Scarlatti és Couperin műveit, Bach hegedűpartitáit és csellósztíveit) illetve a romantikus, és XX. századi műveket. Emellett a klasszikus cimbalom a koncertpódiumon mindenképp a kortárs zenében tud kiteljesedni. Ehhez kapcsolódóan választottam ki két kortárs darabot, melyeket bemutatok.

Lendvay Kamilló: Disposizioni (I. és II. tétel)

Lendvay Kamilló 1928 - ban született, 5 éves korától zenét tanult. 1949 - ben nyert felvételt a Zeneakadémiára, zeneszerzés szakra. Munkásságára hatással volt Kodály

Lendvay Kamilló

² Farkas Gyöngyi: *A cimbalom története* (Budapest, GEMINI Bútor, 1997, 107. oldal)

Zoltán, Bartók Béla és Igor Stravinsky. 1998-ban Kossuth díjjal tüntették ki. Dispozizioni című műve 1975 - ben keletkezett, Fábán Márta cimbalomművésznek ajánlva. A darab négy tételes: I. Allegro risoluto, II. Pesante, molto appassionato, III. Prestissimo, IV. Lento assai. Ebből az első, és a második tételt választottam ki. A darab egésze széles körű hangszerismeretet, virtuozitást igényel az előadótól. Első tétele hangszínek és hangulatok váltakozásából áll, hangvételét végig feszültség jellemzi, akár gyorsabb, akár lassabb szakaszához ér a mű. A hangszerünk szinte teljes hangterjedelmét bejárja. Az első tétel kezdetén ütemmutató nincs megadva, azonban később megjelenik a 3/4-es, és 5/16-os ütemmutató. Gyors bevezetővel indul, amelyet lírikus, lassabb részek követnek. A lírai részekben pedállal összezúgatott hangokra többször új dallamot ír, mellyel bemutatja a hangszer különböző regisztereiben megszólaló felhangokat. Második tétele lassú bevezetővel indul, amely népdalokat idéző dallammal és formával adja meg a tétel alaphangulatát. Előadásban sokféle lehet az említett mű, de a pedálhasználatot pontosan előírja a szerző. Emellett a kottában gyakran előfordulnak előadásmódot segítő szak-kifejezések. A dinamikai skálát is a szélsőségekig fokozza a szerző: például a játékmódra utaló szak-kifejezések között megtalálható az „allegro risoluto”, „molto appassionato” és az „adagio misterioso” is.

Bella Máté: Message 2

Bella Máté Junior Prima díjas zeneszerző 1985-ben született Budapesten. 2006 - ban nyert felvételt a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemre, tanára Fekete Gyula. 2012 - től az Egyetemen doktoranduszként zeneszerzés főtárgyat oktat. Message 2 című darabja több mint harminc évvel később készült, mint a Dispozizioni, Móri Beáta cimbalomművésznek dedikálva. A darab a cimbalom teljes

hangterjedelmét felöleli. Állandóan mozgásban lévő, végig 9/8-os ütemmutatójú, repetitív darab. A tétel gerincét kvartakkordok adják, az egész művön végigvonul ez a koncepció. A

Bella Máté

kvartakkordok kezdőhangjai számomra egy gregorián jellegű dallamot idéznek, amely a tételben többször visszatér. A pedálhasználatot szintén előírja a szerző, több helyen pedál használata nélkül játsszuk a művet. Az előadónak nem ad lehetőséget az egyéni önkifejezésre. Hangulatokat idéző voltában hasonlít a kiválasztott Lendvay műhöz. Kottaképe letisztultabb, mint Lendvayé, az előadónak pontosabb instrukciókat ad a darab előadásához. Kizárólag dinamikai jelek vannak leírva a kottában. A Message 2 darab előtt íródott a Message (Largo) tétel, szintén Móri Beátának. A Message 2-vel ellentétben az első tétel lassabb, a cimbalom pedállal szabályozható összecsengéseit mutatja be. Használ pengetett (pizzicato) hangokat, és ujjal lefogott, majd cimbalomütővel megütött hangokat is.

Mindkét kiválasztott darab szóló cimbalomra íródott. Nagyban támaszkodnak a cimbalom egyedi hangzásvilágára, de erre más-más eszközöket használnak. Szerintem éppen ezért érdekes egymás mellé állítani egy korábban keletkezett és egy napjainkban íródott kortárs darabot.

A hangszer fejlődésének, átalakulásának, illetve a jelentős cimbalomművészeknek köszönhetően rengeteg darab született, illetve születik napjainkban is. Véleményem szerint a klasszikus cimbalom a kortárs zenében tudja megmutatni sokoldalúságát. A szerzők is érzékelték/érezik, hogy mennyire széles a cimbalom dinamikai skálája, felhangrendszer, illetve a különböző hanghatások, hangszínek sokasága, amik egy művet egyedivé tehetnek. A két kiválasztott darabbal a cimbalom sokszínűségét teljes mértékben bemutathatom, ezért esett erre a témára, és erre a két darabra a választásom.

Források:

Farkas Gyöngyi: A cimbalom története (1996, GEMINI BUDAPEST Kiadó)

www.kamillolendvay.hu

www.matebella.com